

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЧЛЕНСТВА У СВІТОВІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ТОРГІВЛІ

Д.А. Міщенко,
доктор наук державного управління

Дніпропетровська державна фінансова академія

Розглянуто особливості здійснення державної підтримки аграрного сектора України в умовах членства нашої країни у Світовій організації торгівлі, проаналізовано недоліки у реалізації державної аграрної політики щодо підтримки аграрного сектора, запропоновано напрями її вдосконалення з урахуванням перебування України у лавах Світової організації торгівлі.

Ключові слова: аграрний сектор, Світова організація торгівлі, державне регулювання, державна підтримка.

Рассмотрены особенности осуществления государственной поддержки аграрного сектора Украины в условиях членства нашей страны во Всемирной торговой организации, проанализированы недостатки в реализации государственной аграрной политики по поддержке аграрного сектора, предложены направления ее совершенствования с учетом пребывания Украины в рядах Всемирной торговой организации.

Ключевые слова: аграрный сектор, Международная организация торговли, государственное регулирование, государственная поддержка.

The article deals with the peculiarities of state support for Ukraine's agricultural sector in the country's membership in the World Trade Organization, analyzed the shortcomings in the state Agricultural Policy to support the agricultural sector and suggests areas of improvement with regard to staying in Ukraine ranks of the World Trade Organization.

Determined that the need for government support to agrarian sector of Ukraine is caused by several factors, among which are especially noted for its functioning, role in ensuring food security, the current state of agricultural production.

Found that Ukraine has reserves of increasing state support for agriculture (through measures «green box» modification of tax benefits). Also, with the entry into the WTO has increased the probability of risks and economic risks due under trade liberalization. To reduce the negatives to explore and deepen the experience of integration of individual WTO members, especially the EU. Necessary to develop a framework for the development of competitive conditions in the processing, storage, agricultural trade. Should improve the system of certification and standardization. Developed countries sell their products at 15-20% above world prices. Features and Ukraine is in clear control of the quality of its products. Therefore, joining the WTO, Ukraine has sent forces to improve the competitiveness of the agricultural sector.

Key words: agriculture, World Trade Organization, government regulation, government support.

Постановка проблеми. Необхідність державної підтримки аграрного сектора в Україні викликана об'єктивною потребою, яка зумовлена поліфункціональністю його ролі у розвитку сільського територіального

простору країни, забезпеченні продовольчої безпеки держави і невідповідністю реальної спроможності соціально-економічного розвитку сільських територій без державної допомоги. Ставши повноправним членом

Світової організації торгівлі (СОТ), Україна взяла на себе зобов'язання дотримуватися принципів і правил СОТ, які передбачають максимальну лібералізацію торгівлі, усунення державної підтримки та захист національних виробників, у т. ч. аграрної сфери, що становить перепони в існуючій раніше системі надання державної підтримки аграрним товаровиробникам.

Угода про сільське господарство визначає, що довгостроковим завданням країн-членів СОТ є «створення справедливої і ринково-орієнтованої системи торгівлі сільськогосподарської продукції», «забезпечення суттєвого поступового зменшення підтримки та захисту сільського господарства, що матимуть на меті виправлення та усунення обмежень і спотворень на світових ринках сільськогосподарської продукції» [3]. Тобто проявляється суперечність між необхідністю державної підтримки аграрного сектора України та вимогами щодо лібералізації економічної діяльності, що є головним принципом функціонування СОТ. Від шляхів вирішення цієї суперечності залежатиме подальший розвиток аграрного сектора в економіці України.

Вступ України до СОТ спричинив виникнення проблемних аспектів стосовно необхідності адаптації національного законодавства до норм і правил СОТ, конкурентоспроможності продукції сільського господарства. Першочерговим питанням стало проведення політики зваженого протекціонізму та опрацювання й адаптація заходів підтримки сільського господарства до вимог СОТ.

Наукові дослідження щодо проблем ефективного розвитку сільського господарства та форм державної підтримки висвітлені в працях провідних вчених-класиків С.Л. Брю, Дж. М. Кейнса, К.Р. Макконнелла, П. Самуельсона, А. Сміта, М. Трейсі, у працях російських вчених, зокрема І.І. Кузьміна, А.С. Міндріна, Ю.С. Сокурова, О.Г. Строкової, Б.А. Чернякова, в роботах відомих українських вчених, що досліджують місце і роль держави в забезпеченні сільського господарства, а саме: В.Я. Амбросова, М.П. Вітковського, В.П. Галушка, М.Я. Дем'яненко, М.М. Ільчука, М.В. Калінчика, О.М. Карасика, С.М. Кваші,

У.І. Когута, П.А. Лайка, Ю.Я. Лузана, Т.Ю. Лісовича, О.М. Могильного, Л.В. Молдавана, Д.С. Олійника, В.П. Онищенко, О.М. Шпичака, Я.Р. Яреми та ін. Ними обґрунтовано пропозиції, на основі яких була побудована вітчизняна система підтримки розвитку сільського господарства. Разом з тим, приєднання України до системи СОТ потребувало додаткового опрацювання теоретичних і методологічних аспектів проблеми вдосконалення важелів механізму державної підтримки розвитку цієї важливої галузі з огляду на фактор забезпечення конкурентоспроможності та захисту державних інтересів в умовах функціонування глобалізації економічних відносин. Це зумовлює необхідність проведення відповідних трансформаційних перетворень в агропромисловому комплексі, націлених на адаптацію в умовах членства в СОТ.

Метою статті є розгляд особливостей здійснення державної підтримки аграрного сектора України в умовах членства нашої країни у СОТ, виявлення недоліків у реалізації державної аграрної політики щодо підтримки аграрного сектора та розробка заходів щодо її вдосконалення з урахуванням вимог СОТ.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство в силу своєї специфіки є складним для регулювання і реформування. Не випадково ця галузь виділена в окрему сферу регулювання в рамках СОТ. В Україні аграрна реформа розпочалася із запізненням, порівняно з іншими галузями, і досі не завершена, що ускладнює ситуацію.

Відповідальність за політичні рішення в аграрній сфері держави є надзвичайно високою:

– через роль галузі в економіці (у сільському господарстві виробляється 13-14% ВВП, навіть у неврожайні роки – понад 10%);

– через масштабність соціальних наслідків для сільського населення, що складає майже третину населення країни;

– через низьку конкурентоспроможність сільськогосподарського сектора [2].

Визначаючи розвиток аграрного сектора та зміцнення присутності України на

світовому ринку аграрної продукції як одну з підойм забезпечення стійкості та динамічності економічного розвитку країни, слід враховувати особливості конкурентної ситуації на цьому ринку. Зокрема, вона характеризується наявністю активної державної підтримки сільськогосподарського виробництва провідними країнами світу. Основними напрямками (цілями) є:

- підтримка товарного виробництва і підвищення конкурентоспроможності сільського господарства;
- підтримка дрібних товаровиробників, підприємців,
- сімейних ферм і кооперативних об'єднань;
- охорона земель і раціональне використання сільськогосподарських угідь;
- установлення цін підтримки на окремі види сільськогосподарської продукції;
- розвиток ринкової інфраструктури;
- підтримка місцевих ініціатив розвитку сільських територій і якості життя на селі;
- розвиток аграрної науки й впровадження у виробництво новітніх технологій сільськогосподарської продукції, догляд за тваринами, систем обробітку ґрунту і т. ін.;
- розвиток сільськогосподарського машинобудування [5].

Членство у СОТ вимагає провести повне ринкове реформування аграрного сектора і лібералізувати доступ на ринок сільгосппродукції. Як несприятливий фактор тут діятиме і те, що сільськогосподарський сектор, який забезпечує близько 16% робочих місць і 14,5% ВВП країни, одночасно є недостатньо реформованим. Зокрема, практично відсутня ринкова інфраструктура, кооперативне об'єднання дрібних товаровиробників, немає пунктів збуту, переробки продукції, техніко-технологічного обслуговування, консалтингу, доступу до оптових ринків тощо.

Важливо також враховувати, що українська земля має родючі чорноземи, а це є запорукою високих врожаїв при менших витратах, тому вітчизняна продукція буде дешевшою за європейську і таким чином більш конкурентоздатною. Поліпшення умов доступу на зовнішні

ринки дозволить збільшити експорт на 40%. Крім того, зважена державна політика, спрямована на модернізацію сільського господарства і розвиток його інфраструктури, дозволить забезпечити нашій сільгосппродукції необхідну конкурентоспроможність і захист.

Для того, щоб скористатися перевагами і мінімізувати можливі ризики членства нашої країни у СОТ, реалізація заходів аграрної політики має базуватися на визнанні об'єктивної необхідності державної підтримки аграрного сектора на сучасному етапі його розвитку і може бути забезпечена за умов максимального узгодження заходів аграрної політики, програм державної підтримки сільського господарства з вимогами СОТ, використанні тих можливостей у забезпеченні державної підтримки, які передбачені угодами СОТ та. зокрема, Угодою про сільське господарство; уважного вивчення і врахування досвіду інших країн з адаптації державної підтримки аграрного сектора до вимог СОТ [1].

Зазначена угода була укладена під час Уругвайського раунду та набула чинності з 01.01.1995 р. Тобто всі країни при вступі до СОТ мають взяти на себе зобов'язання щодо скорочення внутрішньої підтримки сільського господарства в тій частині, яка справляє спотворювальний ефект на торгівлю [8].

Варто зазначити, що за Угодою не вся підтримка сільського господарства за рахунок бюджету підлягає скороченню. Всі заходи такої підтримки прийнято класифікувати за двома основними категоріями:

– внутрішня підтримка, звільнена від зобов'язань щодо скорочення обсягів бюджетної підтримки;

– внутрішня підтримка, яка є предметом зобов'язань щодо скорочення обсягів бюджетної підтримки [4].

Внутрішня підтримка, звільнена від зобов'язань щодо скорочення обсягів фінансування з бюджету, у спеціальній літературі має назву «зеленої скриньки». Заходи «зеленої скриньки» являють собою підтримку, яка не впливає на виробництво і торгівлю сільськогосподарською продукцією. Група заходів так званої «зеленої скриньки»

включає в себе державну підтримку сільського господарства, що не спричиняє неефективний розподіл ресурсів в аграрній сфері [3; 6].

Державні витрати в межах «зеленої скриньки» можуть здійснюватись у таких напрямках:

- наукові дослідження, підготовка й підвищення кваліфікації кадрів, інформаційно-консультаційне обслуговування;

- ветеринарні та фітосанітарні заходи, контроль безпеки продуктів харчування;

- сприяння збуту сільгосппродукції, включаючи збирання, обробку і розповсюдження ринкової інформації;

- удосконалення інфраструктури (будівництво шляхів, електромереж, меліоративних споруд) за винятком операційних витрат на її утримання;

- утримання стратегічних продовольчих запасів, внутрішня продовольча допомога;

- забезпечення гарантованого доходу сільгоспвиробникам, удосконалення землекористування тощо;

- підтримка доходів виробників, не пов'язана з видом і обсягом виробництва (наприклад, виплати просто на основі статусу землевласника або виробника);

- сприяння структурній перебудові сільськогосподарського виробництва (наприклад, виплати за програмами переміщення виробництва з аграрного сектора в неаграрний);

- охорона навколишнього середовища;

- програми регіонального розвитку (наприклад, виплати за програмами регіональної допомоги у депресивних регіонах).

Держава має право фінансувати заходи «зеленої скриньки» у будь-якому необхідному обсязі залежно від можливостей свого бюджету [11].

Внутрішню підтримку, яка є предметом зобов'язань щодо скорочення обсягів бюджетної підтримки, прийнято називати Сукупним виміром підтримки (СВП). СВП називають заходами «жовтої скриньки». До них відносяться:

- дотації на продукцію тваринництва і рослинництва;

- дотації на племінне тваринництво;

- дотації на елітне насінництво;

- дотації на комбікорми;

- компенсація частини витрат на міндобрива і засоби захисту рослин;

- компенсації частини витрат на енергоресурси;

- цінова підтримка - компенсація різниці між закупівельною і ринковою ціною на сільгосппродукцію;

- надання виробнику товарів та послуг за цінами, нижчими за ринкові;

- закупівля у виробника товарів (послуг) за цінами, що перевищують ринкові;

- пільгове кредитування сільгоспвиробників за рахунок бюджету, списання боргів;

- пільги на транспортування сільгосппродукції;

- витрати лізингового фонду тощо [9].

Стосовно заходів «жовтої скриньки» держава повинна скорочувати бюджетне фінансування. Сукупний вимір підтримки (СВП) – щорічна сума всіх видів державної підтримки, на які поширюються зобов'язання зі скорочення. Протягом 6-річного перехідного періоду СВП треба скоротити на 20% (для розвинених країн). Країна-учасниця СОТ має право не скорочувати витрати «жовтої скриньки», якщо зобов'язується забезпечити підтримку у розмірі не більше 5% від вартості валової продукції сільського господарства (для розвинених країн) і 10% для тих, що розвиваються [4].

Угодою встановлено, що при розрахунку СВП враховується: 1) підтримка ринкових цін, що визначається добутком різниці між цінами виробників і довідковими цінами та обсягом продукції; 2) прямі виплати виробникам відповідно до видів сільськогосподарської продукції, засновані як на різниці цін, так і ті, що не залежать від різниці цін і можуть бути визначені на основі бюджетних витрат; 3) неспецифіковані субсидії, що виплачуються виробникам без прив'язки до виду продукції і визначаються на основі бюджетних витрат. При цьому «бюджетні витрати» на користь виробників

трактуються в Угоді досить широко: як «доходи, від отримання яких держава відмовилася» [12].

Серед заходів підтримки, що запроваджені в сучасних умовах в Україні, до складу «жовтої скриньки» підпадають:

- бюджетна тваринницька дотація;
- часткова компенсація вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва;
- фінансова підтримка через механізм здешевлення кредитів; здешевлення вартості страхових премій;
- фінансова підтримка фермерських господарств;
- фінансова підтримка агропромислових підприємств, що знаходяться в особливо складних кліматичних умовах;
- закладення і нагляд за молодими садами, виноградниками, ягідниками, хмільниками [10].

Обсяг фінансування цих заходів за рахунок коштів Державного бюджету України на 2008 р. був затверджений на рівні 4743,8 млн. грн. Також на компенсацію Пенсійному фонду було заплановано ще 1167,1 млн. грн., що також включається до заходів підтримки «жовтої скриньки» [7].

Відповідно до Закону України «Про державний бюджет України на 2012 р.» на пряму підтримку сільського господарства було передбачено спрямування 2,82 млрд. грн., що на 31% менше, ніж у 2011 р., і значно менше суми, яку Україна може виділяти згідно з домовленістю з СОТ. Так, згідно з угодою з СОТ, Україна не має перед нею зобов'язань щодо скорочення внутрішньої підтримки, що надається через «жовті» програми, крім зобов'язання не перевищувати домовлений річний сукупний вимір підтримки (СВП) у розмірі 3,43 млрд. грн., який акумулює в собі окремі «жовті» програми підтримки. Додатково Україна може щороку витрачати на «жовті» програми до 5% від річної вартості виробництва валової продукції сільського господарства та до 5% від річної вартості по кожному окремому продукту.

Висновки. Як свідчить аналіз, досягти поставлених цілей більшості програм бюджетної підтримки поки що не вдалося. Бюджетні дотації були недостатніми для компенсації втрат сільськогосподарських товаровиробників від нееквівалентності обміну. Слід визнати, що через бюджетний та податковий механізми була надана підтримка сільськогосподарським товаровиробникам, але до кардинальних зрушень у стані продуктивних сил галузі, інституціональному забезпеченні вона не привела. Перелік програм державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників має бути переглянуто. Необхідно реформувати умови надання їх підтримки з метою підвищення результативності бюджетного фінансування, а також забезпечення відповідності цих заходів умовам «зеленої скриньки».

Отже, вступивши до СОТ, Україна взяла на себе зобов'язання з обсягу заходів підтримки «жовтої скриньки», яке є меншим, ніж у більшості розвинутих країн. Україна має резерви для збільшення державної підтримки сільського господарства (за рахунок заходів «зеленої скриньки», модифікації надання податкових пільг тощо). Також із входженням до СОТ для неї підвищилася ймовірність ризиків унаслідок лібералізації зовнішньої торгівлі. Для зменшення негативів необхідно поглибити вивчення й урахувати досвід інтеграції окремих членів СОТ, особливо ЄС. Необхідно розробити засади для розвитку конкурентних умов у сфері обробки, зберігання, торгівлі сільськогосподарською продукцією. Потрібно удосконалити систему сертифікації й стандартизації. Розвинуті країни реалізують свою продукцію за цінами, на 15-20% вищими від світових. Такі можливості має й Україна при організації чіткого контролю за якістю своєї продукції. Тому, вступивши до СОТ, Україна повинна спрямовувати свої зусилля на підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської сфери.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Амбросов, В.Я.* Забезпечення державної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах членства України в СОТ / В.Я. Амбросов, В.М. Онегіна // Економіка АПК. – 2009. – №2. – С. 15-24.
2. *Волченко, Н.В.* Передбачувальні наслідки членства у СОТ для сільськогосподарських товаровиробників України / Н.В. Волченко // Економіка АПК. – 2009. – № 6. – С. 122-128.
3. *Дем'яненко, М.Я.* Проблеми аграрної економіки із вступом України до СОТ / М.Я. Дем'яненко, Ф.В. Іванина // Економіка АПК. – 2003. – № 11. – С. 57–66.
4. *Духневич, А.В.* Сільське господарство в умовах членства України в СОТ / А.В. Духневич // Часопис Академії адвокатури України – № 12 (3'2011) – С. 5-10.
5. *Кобута, І.В.* Аграрна політика підтримки сільського господарства – нові виклики у зв'язку із вступом України до СОТ / І.В. Кобута // Облік і фінанси АПК. – 2008. – № 3. – С. 34-39.
6. *Кобута, І.* Внутрішня підтримка сільського господарства в контексті приєднання України до Світової організації торгівлі / І. Кобута, О. Шевцов // Актуальні питання аграрної політики : зб. робіт / упоряд. В. Дем'янчук та ін. - К., 2002. - С. 342-374 - (Проект «Аграрна політика для людського розвитку»).
7. *Кваша, С.* Вступ до СОТ : перспективи для аграрної економіки / С. Кваша, О. Жемойда // матеріали десятих річн. зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів–аграрників «Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період». - К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2008. - 30 с.
8. *Клочко, В.М.* Значення вступу України до СОТ для агропромислового комплексу / В.М. Клочко // Економічний простір. – 2009. – № 22. – С. 13-21.
9. *Олексієнко, А.О.* Політика державної підтримки сільського господарства в умовах СОТ / А.О. Олексієнко // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 26-30.
10. *Осика, С.Г.* Світова організація торгівлі / С.Г. Осика, В.Т.П'ятницький. – 3-є вид. – К. : «К.І.С.», 2005. - 514.
11. *Осташко, Т.О.* Сільське господарство в умовах СОТ і ЄС / Т.О. Осташко. – К. : Інститут сільського розвитку, 2005. – 70 с.
12. Угода про сільське господарство // Актуальні питання аграрної політики : зб. робіт / упоряд. В. Дем'янчук та ін. - К. , 2002. – С. 370 – 412. – (Проект «Аграрна політика для людського розвитку»).

REFERENCES

1. *Ambrosov, V.J.* Zabezpechennya derzavnoi pidtrimki silskogospodarskogo virorobnictva v umovah chlenstva Ukrainy v SOT / V.J. Ambrosov, V.M. Onegina // Ekonomika APK. – 2009. – № 2. – S. 15-24.
2. *Volchenko, N.V.* Peredbachuvalni naslidky chlenstva u SOT dlya silskogospodarskih tovarovirobnikiv Ukrainy / N.V. Volchenko // Ekonomika APK. – 2009. – № 6. – S. 122-128.

3. *Dem'yanenko, M.J.* Problemi agrarnoi ekonomiki iz vstupom Ukrainy do SOT / M.J. Dem'yanenko, F.V. Ivanyna // *Ekonomika APK.* – 2003. – № 11. – S. 57–66.
4. *Duhnevych, A.V.* Silske gospodarstvo v umovah chlenstva Ukrainy v SOT / A.V. Duhnevych // *Chasopis Akademii advokatury Ukraini* – №12 (3'2011) – S. 5-10.
5. *Kobuta, I.V.* Agrarna politika pidtrimki silskogo gospodarstva – novi vikliki u zvyazku iz vstupom Ukraini do SOT / I.V. Kobouta // *Oblik I finansi ARK.* – 2008. – № 3. – S. 34-39.
6. *Kobuta, I.* Vnutrischnya pidtrimka silskogo gospodarstva v konteksti priednannay Ukraini do Svitovoi organizacii torgivli / I. Kobuta, O. Shevtsov // *Aktualni pitannya agrarnoi politiki: zb. robit / uporayd. B. Demyanchuk ta in.* – K., 2002. – S.342-374 – (Proekt «Agrarna politika dlay lyudskogo rozvitku»).
7. *Kvasha, S.* Vstup do SOT: perspektivi dlay agrarnoi ekonomiki / S.Kvasha, A. Zhemoyda : materialy desaytih rich. zboriv Vseukrainskogo kongresu vchenih ekonomistiv – agrarnikov «Problemi zabezpechennya dohodnosti agropromislovogo virobniictva v Ukrainy v postindustrialnii period». – K.: NNC «Institut agrarnoi ekonomiky», 2008. - 30 s.
8. *Klochko, V.M.* Znachennya vstupu Ukraini do SOT dlay agropromislovogo kompleksu / V.M. Klochko // *Ekonomichniy prostir.* – 2009. – № 22. – S. 13-21.
9. *Oleksienko, A.O.* Politika dergjavnoi pidtrumki silskogo gospodarstva v umovah SOT / A.O. Oleksienko // *Ekonomika APK.* – 2010. – № 4. – S. 26-30.
10. *Osika, S.G.* Svitova organizaciay torgivli / S.G. Osika, V.T.P 'yatnytskyyy. – 3-e vid. – K. : «K.I.C.», 2005. - 514.
11. *Ostashko, T.O.* Silske gospodarstvo v umovah SOT i ES / T.O. Ostashko. – K. : Institut silskogo rozvitku, 2005. – 70 s.
12. *Ugoda pro silske gospodarstvo // Aktualni pitannya agrarnoi politiki : zb. robit / uporayd. B. Demyanchuk ta in.* - K. 2002. – S. 370 – 412. – (Proekt «Agrarna politika dlay lyudskogo rozvitku»).

Стаття надійшла до редакції 07.04.2014